

А.В. Марущинець

*Інститут географії НАН України,
securiti89@meta.ua*

**ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
В АГРАРНІЙ СФЕРІ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ
(НА ПРИКЛАДІ СРІБНЯНСЬКОГО РАЙОНУ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Постановка проблеми. Дослідження проблем аграрної сфери та трансформаційних змін, які в ній відбуваються не втрачають своєї актуальності. Адже аграрна сфера, в нашій країні займає безперечно ключову позицію. Вона є однією з головних сфер суспільного виробництва, від розвитку якої залежить не тільки продовольча безпека, а й загалом економічний розвиток нашої країни, збереження сільського соціуму та сільської поселенської мережі. Вивчення сутності та перебігу трансформаційних процесів в аграрній сфері має важливе значення для обґрунтування оптимальних шляхів розвитку та функціонування галузі.

Аналіз останніх публікацій

Проблемі розвитку аграрної сфери та трансформаційним процесам у ній присвячено значну кількість публікацій в періодичних виданнях, підручниках, монографіях. Особливу увагу цим питанням приділяють Г.В. Балабанов, М.О. Барановський, В.П. Нагірна, Т.О. Осташко, О.М. Онищенко, Ю.В. Юрчишин[1, 2, 3, 4, 5, 6, 7]. Наразі більшою популярністю серед українських вчених користуються дослідження окремих економічних регіонів чи областей, тоді як мало уваги приділяється питанням трансформаційних зрушень на локальному рівні. Одна з таких територій нами була обрана за об'єкт дослідження даної статті.

Мета даної публікації у розкритті суті трансформаційних процесів на локальному рівні дослідження, а саме в Срібнянському районі.

Виклад основного матеріалу дослідження

На локальному рівні для характеристики трансформаційних процесів був вибраний Срібнянський район, який розташований на південному-сході Чернігівської області, має досить високі показники розвитку аграрної сфери, і суто аграрну спеціалізацію (86% ВДВ припадає на С/Г), значну природну родючість ґрунтів (середній бал 63).

Площа району 579,27 км², з яких 76% займають сільськогосподарські угіддя, а розораність території складає 86%, що говорить про значну господарську освоєність території, адже ці показники значно вищі ніж пересічні по області.

При аналізі трансформаційних процесів в аграрній сфері району, найдоцільніше, на нашу думку, буде зупинитися на дослідженні інституційних, галузевих та територіальних аспектів перетворень.

Досить показовими та наочними є зміни організаційної структури, перетворення відносин власності, форм та методів господарювання – інституційні трансформації саме на рівні району, адже тут відбулися такі ж зміни, як і в країні загалом. У 1990 році у районі налічувалося 16 колективних господарств (колгоспів), які повністю належали державі, з початком реформування аграрної сфери, всі колективні господарства району реорганізували у КСП (колективні сільськогосподарські підприємства). Хоча реальних змін у організаційній структурі та відносинах власності ця реорганізація не дала. КСП фактично залишилися тими ж колгоспами, хоча деякі з них змінили назву. Саме в цей період, без належного управління, контролю з боку держави і було втрачено основні виробничі і невиробничі фонди колишніх колективних господарств. Вони за ці 10 років були фактично розкрадені. Дані формування проіснували поступово «затухаючи» до 2000 року – радикального етапу реформи аграрної сфери.

Саме з 2000-х років починаються реальні зміни в інституційній структурі району. Колективні сільськогосподарські підприємства, швидкими темпами реорганізовані у ринкові структури нового типу.

Станом на 2012 рік на території району налічувалося 4 ТОВ, 1 СВК, 1 ПСП, 9 фермерських господарств. З 2002 року розпочався процес укрупнення нових ринкових структур. Наприклад ТОВ «Батьківщина» (с. Калюжинці), яка була утворена на базі колективного господарства імені ХХІІ з'їзду КПРС, до 2012 року зосередила близько 70% земель району, і до його складу входять землі 7 колективних господарств. ТОВ «Обрій» (сmt.Срібне) займає 20% земель району і об'єднав у своєму складі 5 колишніх господарств. На противагу цим надвеликим господарствам – 9 фермерських господарств району займають тільки 2,5% земель району.

Вагомим індикатором галузево-територіальних трансформацій у розвитку аграрної сфери Срібнянського є зміна посівних площ. Динаміка посівних площ, впродовж 1990-2012 років, яскраво ілюструє трансформаційні процеси в аграрній сфері району. Так, за досліджуваний період загальна посівна площа району зменшилася на 18% (Рис.1).

Поряд зі скороченням посівних площ району, за досліджуваний період, спостерігається перерозподіл посівних площ між різними типами культур – суттєво змінилася структура посівних площ району.

Основними змінами у структурі посівних площ району є збільшення частки зернових культур, та суттєве зменшення частки технічних, кормових та овоче баштанних культур.

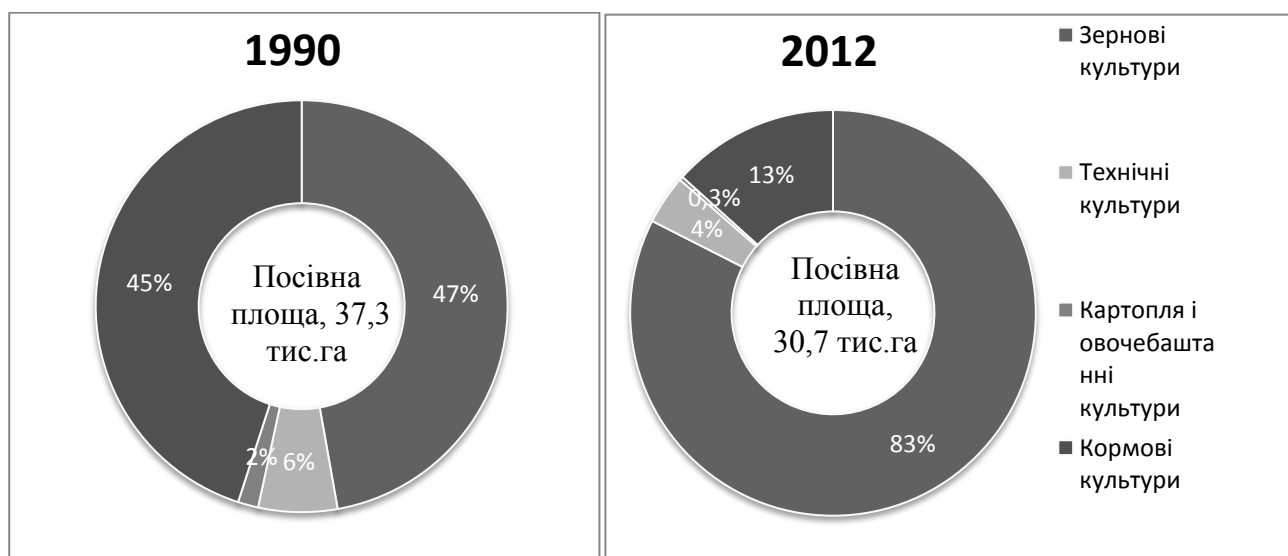

Рисунок 1. Структура посівних площ основних сільськогосподарських культур
Срібнянського району, %

Значних змін зазнала структура посівних площ на рівні підприємств
Срібнянськогорайону (рис. 2).

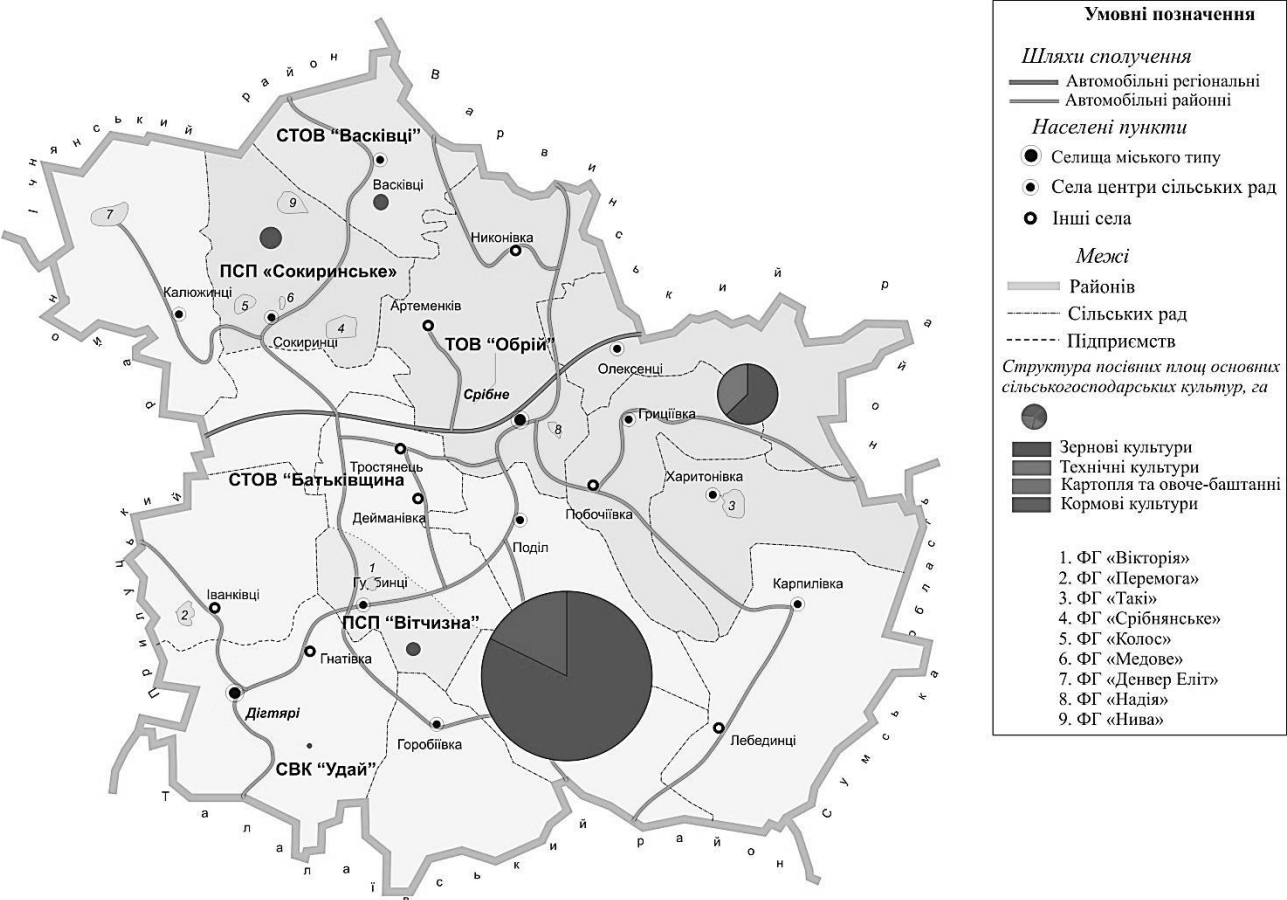
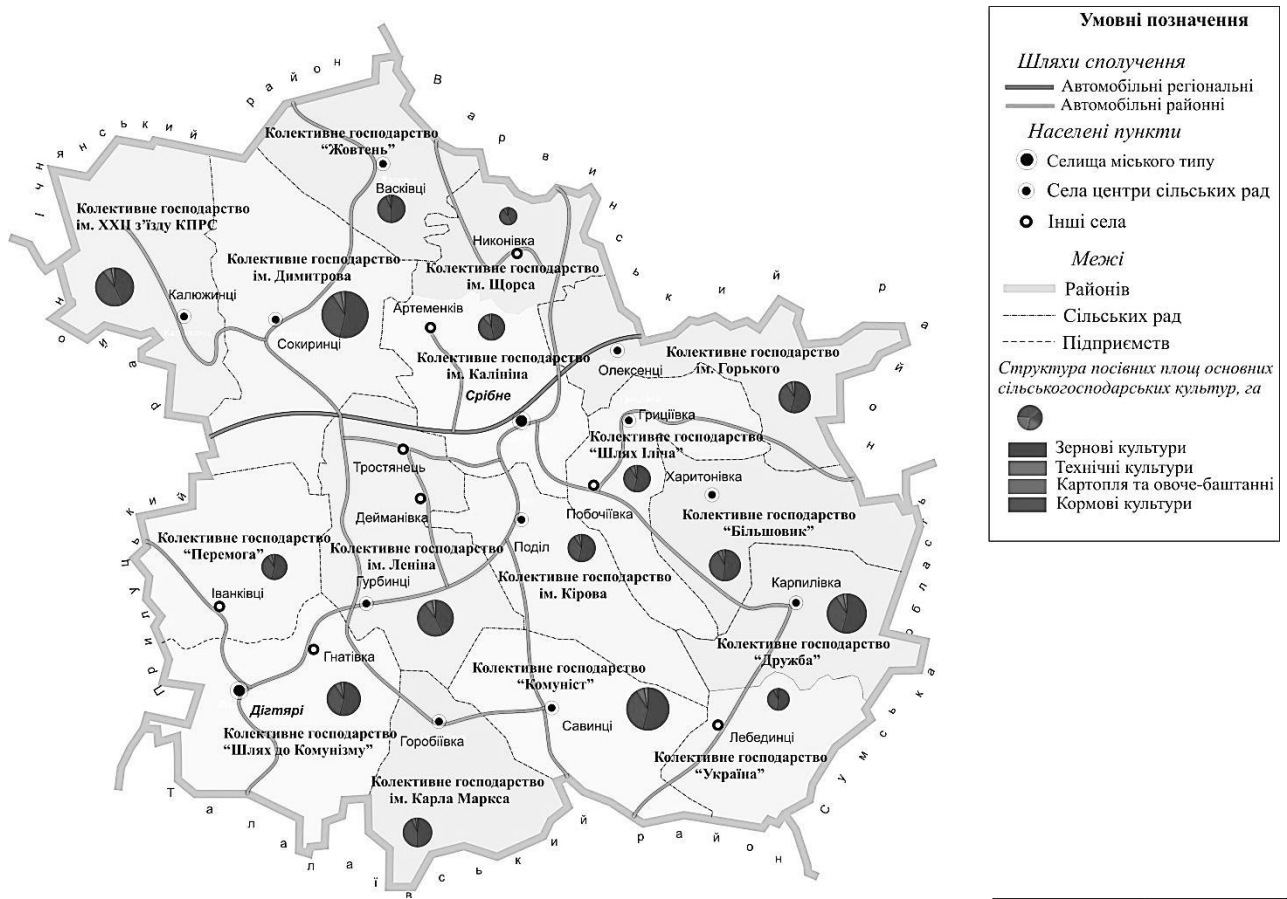

Рисунок 2. Сільськогосподарські підприємства та структура посівних площ Срібнянського району 1990 та 2012 роки

У 1990 році нараховувалося 16 колективних сільськогосподарських підприємств, посівні площі яких варіювали від 1200 до 3200 га. В середньому посівні площі колективних господарств були на рівні 2000 га. В усіх господарствах була приблизно однакова структура посівних площ – 50% зернові, 40 – кормові, 6 – технічні, 2 – картопля та овоче баштанні культури. Фактично однакова структура посівних площ пояснюється, в першу чергу, централізовано-плановими методами управління в аграрній сфері. Кожне колективне господарство повинно було виконати плани по посівах певних сільськогосподарських культур, які визначалися певним центральним органом управління.

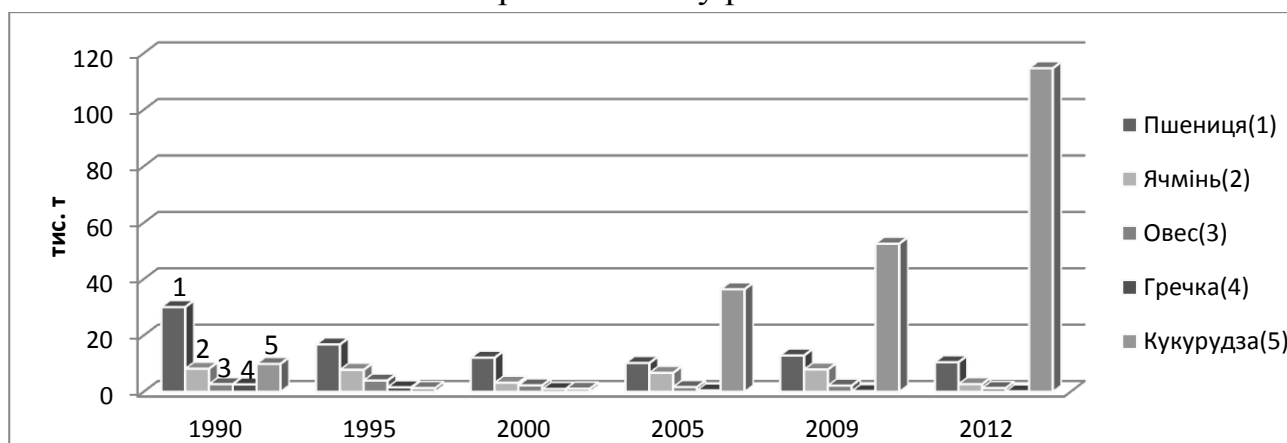
Починаючи з 1990 року почалися значні зрушення у структурі та площах посівів сільськогосподарських культур. З переходом до ринкової системи господарювання в аграрній сфері, рушійними силами, які призвели до кардинальних змін стали кон'юнктура ринку та рентабельність виробництва. Починаючи з 2000 років, коли відбулася радикальна зміна форм і методів управління в аграрній сфері, з'являються нові господарства ринкового типу, змінюється і структура та розміри посівних площ господарств. Станом на 2012 рік в Срібнянському районі нараховувалося 15 сільськогосподарських підприємств, розміри яких варіюють з 6 га до 20 000 га. Близько 85% посівних площ району входять до складу двох підприємств СТОВ «Батьківщина» (19 457 га) та ТОВ «Обрій» (5 280 га). Інші 13 підприємств займають 15% площ посівів. Фермерські господарства мають посівні площі від 6 до 70 га.

У 2012 році порівняно з 1990 роком кардинально змінилася структура посівних площ. Так у ТОВ «Батьківщина» сіють зернові – 81% та 19% кормові культури. Серед зернових культур 84% – посіви кукурудзи, 16% - пшениці. У СТОВ «Обрій» 60% – зернові, 40% – технічні культури. Серед зернових культур 60% посівних площ займає кукурудза, 40% пшениця. З технічних культур сіють тільки соняшник. У всіх інших підприємствах сіють зернові культури, серед яких переважає кукурудза та пшениця.

Значних трансформацій за період, що досліджується зазнала спеціалізація сільського господарства Срібнянського району. Головними структуро формуючими галузями аграрної сфери району є рослинництво – виробництво зернових культур, та тваринництво – молочного напрямку.

Виробництво зернових культур збільшилося у 2,5 рази порівняно з 1990 роком з 54,7 тис.т у 1990 році до 131,8 тис. т у 2012 році . Значні трансформації відбулися у внутрішній структурі зернових культур (рис 3). У 1990 році основною зерною культурою була пшениця (50% виробництва), ячмінь та кукурудза (15% відповідно). Схожа структура зернових культур проіснувала до 2000-х років, після чого основною зерною культурою району є кукурудза. Станом на 2012 рік валові збори даної культури сягнули 87% від загальної суми зборів зернових культур. Це говорить про монокультурне сільське господарство району, сільськогосподарські підприємства, для яких основною мотивацією виробництва є рентабельність, перейшли на вирощування кукурудзи на зерно. Це у сою чергу приводить до цілковитої залежності від кон'юнктури світового ринку, інтенсивного виснаження землі (через відсутність сівозмін та інших чинників), а отже, поступового зниження врожайності.

Рисунок 3. Динаміка виробництва основних зернових культур у Срібнянському районі

Другою галуззю рослинництва є виробництво технічних культур. У 1990 році єдиною технічною культурою району були цукрові буряки. Але внаслідок низької рентабельності, а в окремих випадках взагалі збитковості галузі, буряківництво в районі занепало взагалі. З 2000-х років цукрові буряки не

сіються і не виробляються. Хоча валове виробництво у 1990 році було на рівні 55 тис.т. Проте під дією економічних чинників в районі почали виробляти соняшник, головним і єдиним виробником є ТОВ «Обрій», де під соняшником зайнято 40% земель.

Щодо інших галузей рослинництва – картоплярства та овочівництва, кормо виробництва, то їх валові збори за досліджуваний період настільки скоротилися, що можна говорити про фактичний занепад даних галузей.

Значних трансформацій за досліджуваний період зазнало тваринництво. Так поголів'я ВРХ зменшилося на 83%, а інші галузі взагалі перестали існувати. Що свідчить про занепад тваринництва, як галузі, загалом. Що пояснюється високою затратністю та низькою рентабельністю галузі.

Отже, в аграрній сфері Срібнянського району, впродовж досліджуваного періоду, сталися значні трансформаційні зміни інституційного, галузевого та територіального характеру.

Література:

1. Балабанов Г.В., Кобзев О.М., Семенченко Г.В. Трансформація структури сільськогосподарського виробництва України: регіональний аспект. – К.: УАРР/ПАП, 2000. – 29 с.
2. Барановський М.О. Сільські території України: рівень розвитку, трансформаційні зміни, концепції реформування // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування. Серія: економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – К.: ВЦ НУБіП, 2011. – Вип. 163. – Частина 1. – С. 19-25.
3. Нагірна В. П. Київський регіон в аграрному секторі України // Укр. геогр. журн. – 2006. – № 3. – С. 30–37.
4. Онищенко О.М., Юрчишин В.О. Сільське господарство, село і селянство України у дзеркалі пострадянської аграрної політики // Економіка України. - 2006. – № 1. – С. 4 - 14.
5. Онищенко О.М. Аграрні трансформації в Україні: оцінки, проблеми, прогнози // Економіка і прогнозування. – 2001. – № 3. – С. 7-24.
6. Осташко Т. О. Аграрні трансформації в перехідних економіках: перспективи для України // Економіка і прогнозування. – 2003. - № 1. – С. 59-69.
7. Осташко Т. О. Ринкова трансформація аграрного сектора: монографія / Т.О. Осташко.– К.: Фенікс, 2004. – 280 с.